

Peer reviewed Journal

ISSN: 2278-3665

ISSN: 2278-3678

Journal of Research and Development

Multidisciplinary International E-Open Access Journal

December-2021 Volume-12 Issue-24

Matangam Phule, Rajendra Shinde, Maheshwari and Dr. B. R. Ambedkar - Who? How? and Why?

Dr. R. V. Bhole

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Mr. Shashikant Jadhwar

I/C, Principal, Chhatrapati Shivaji Mahavidyalaya, Kalamb, Dist. Osmanabad (MS) India

Executive Editor

**Dr. Anant Narwade
Dr. Raghunath Ghadge
Mr. Anil Jagtap**

Address

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot, No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

महात्मा ज्योतिबा फुले आणि सत्यशोधक समाजाचे कार्य

प्रा. डॉ. पाथरकर एस. व्ही.

इतिहास विभाग प्रमुख, शेठ जे. एन. पालीवाला महाविद्यालय, पाली, सुधागड, जिल्हा रायगड

svpatharkar@jnpaliwala.in

प्रस्तावना

एकोणीसाव्या शतकात महाराष्ट्रात होऊन गेलेल्या समाजसुधारकांमध्ये महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे कार्य उल्लेखनीय आहे. त्यांनी दलित समाज आणि स्त्रियांच्याच उद्वाराचे कार्य केलेले नाही तर त्यांनी सत्यशोधक समाज स्थापन करून त्यामाफत समाजातील अज्ञान नाहीसे करून समाज परिवर्तनासाठी आयुष्यभर प्रतिगामी विचारांच्या समाजाची लढा दिला. त्यांनी समतेसाठी चळवळ सुरू केली. या चळवळीत ते यशस्वी झाले, म्हणूनच समाजकांतीचे जनक या नावाने त्यांचा उल्लेख केला जातो. आज मूलभूत हक्क आणि अधिकारासाठी ज्या चळवळी चालू आहेत. त्या चळवळीची पायाभरणी महात्मा फुलेंनी केली आहे.

महात्मा फुले पूर्वचरित्र

महात्मा ज्योतिराव फुल्यांचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ रोजी पुणे येथे झाला. चिमणाबाई व गोविंदराव फुले हे त्यांचे आई-वडील त्यांचे पूर्वीचे आडनाव गोःहे होते. मात्र घराण्याच्या पारंपारिक फुलांच्या व्यवसाय वरून पुढे हेच आडनाव रूढ झाले. फुले कुटुंबीय तसे मूळचे कटगुणवे मात्र पुढे व्यवसायामुळे पुण्यात स्थायिक झाले. वयाच्या तेराव्या वर्षी ज्योतिराव यांचा विवाह खंडोजी नेवसे पाटील यांचा ज्येष्ठ कन्या सावित्रीबाई यांच्याशी झाला. सावित्रीबाई त्यावेळी नऊ वर्षांच्या होत्या. ज्योतिराव सावित्रीचे घर पूर्व पुण्यातील गरीब दलित कष्टकऱ्यांच्या वस्तीत असल्याने आजूबाजूच्या सांस्कृतिक वातावरणाचा त्यांच्या जडणघडणीत फार मोठा वाटा होता. शिक्षणाचे महती पटत असल्यानेच ज्योतिरावांच्या वडिलांना सातव्या वर्षीच त्यांना प्राथमिक शाळेत घातले होते. मात्र सनातनच्या तक्रारीवरून त्यांना ज्योतिरावांचे शिक्षण बंद करावे. ज्योतिरावांची हुशारी ओळखून मुन्ती गफार बेग आणि लीजीट साहेब या गोविंदरावांच्या स्नेह्यांनी त्यांची समजूत काढली व ज्योतिरावांचे शिक्षण पुन्हा सुरू झाले. विद्यार्थी दशेत ज्योतिरावांना थॉमस पेन या डेईस्ट बंडखोर विचारवंताच्या जबरदस्त प्रभावित केले. महात्मा फुले यांची भावी कार्यांचे सैद्धांतिक बैठक थॉमस पेन यांच्या विचाराने तयार झाली अन्यायमूलक समाजव्यवस्थेला सुरंग लावणारा कर्ता सुधारक घडला तो याच विचारतून.

सत्यशोधक समाजाची स्थापना - महात्मा फुले यांनी सामाजिक परिवर्तनाचे जे कार्य हाती घेतले ते कोणत्याही व्यक्तीला करणे शक्य नव्हते. या कार्याच्या यशस्वीतेसाठी संघटनात्मक प्रयत्न करणे आवश्यक होते. त्यामुळे महात्मा फुले यांनी सुद्धा समता स्वातंत्र्य बंधुता या कार्यासाठी संघटनात्मक प्रयत्न करण्याचे ठरवले. त्यांनी २४ सप्टेंबर १८७३ रोजी सत्यशोधक समाजाची स्थापना केली. महात्मा फुले यांचा सत्यशोधक समाज हा मानवता बुद्धिप्रामाण्य व्यक्तिस्वातंत्र्य यापूर्वी प्रमुख तत्वावर आधारित होता.

सत्यशोधक समाज - महात्मा फुले यांचे सर्वात महत्त्वाचे कार्य म्हणजे त्यांनी महाराष्ट्रातील शूद्रातिशूद्र बहुजन समाजाला जागृत करून त्यांना सामाजिक अन्यायाच्या प्रतिकारात सज्ज तयार केले. फुले यांचा विषमता अन्याय व शोषण यावर आधारित समाज व्यवस्थेला विरोध होता. त्या संबंधीची आपली प्रतिक्रिया अतिशय स्पष्ट व परखड शब्दात त्यांनी सार्वजनिक सत्यधर्म, अस्पृश्यांची कैफियत, ब्राह्मणांचे कसब, गुलामगिरी, शेतकऱ्यांचा आसूड, इत्यादी ग्रंथाद्वारे मांडली आहे. ज्योतिबा फुले यांचे मत असे होते की आपल्या समाजातील वरिष्ठ जातींनी आर्थिक, राजकीय, धार्मिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक, इत्यादी सर्व

बरोबर सत्यशोधक समाजाची सभासदांनी व कार्यकर्त्यांनी विधायक कामांकडे ही लक्ष दिले. सन १८७७ मध्ये महाराष्ट्रात मोठा दुष्काळ पडला असताना दुष्काळ पीडितांच्या मुलांची सोय करण्यासाठी सत्यशोधक समाजाच्या वतीने एक बालकाश्रम उघडण्यात आला. त्याच्या मदतीसाठी सत्यशोधक विनंती करणारे पत्रक फुलेंनी काढले. तसेच बहुजन समाज संघटित होण्यास मदत झाली. बहुजन समाजातील अनेक कार्यकर्ते सत्यशोधक समाजाचे सभासद झाले. याच कार्यकर्त्यांच्या सहकार्याने विविध शहरात सत्यशोधक समाजाच्या अनेक शाखा सुरू झाल्या. त्याच बरोबर सत्यशोधक समाजाने भरीव स्वरूपाचे कार्य केले व ते पुढीलप्रमाणे.

1. समाजातील जातिभेदाच्या भावना कमी करण्याचा प्रयत्न केला.
2. सत्यशोधक समाजाने ब्राम्हण पुरोहिताशिवाय विवाह लावण्याचा सपाटा सुरू केला.
3. सत्यशोधक समाजाने प्रथमच सामाजिक परिवर्तनासाठी चळवळ सुरू केली.
4. सत्यशोधक समाजाने सामाजिक गुलामगिरी व अन्यायाविरुद्ध सामाजिक परिवर्तनाची मागणी प्रथमच केली.
5. इ.स. १८८८ मध्ये या समाजाने आपल्या झेंड्याखाली पुणे शहरात मोठी मिरवणूक काढली व सामान्य जनतेला एकत्र करण्याचे महत्वाचे कार्य केले.

सत्यशोधक चळवळीकडे एक समाज सुधारणेची चळवळ म्हणून पाहिले जात असले तरी महाराष्ट्रातील समाज सुधारणेच्या इतर चळवळींहुन सत्यशोधक चळवळ खूपच वेगळी होती. तिने आपली स्वतंत्र ओळख निर्माण केली.

सारांश - एकोणिसाव्या शतकात स्वतःच्या कर्तृत्वाने स्वयंप्रेरणेने निर्माण करणारे व्यक्तिमत्व म्हणून महात्मा फुलेचे कार्य उल्लेखनीय आहे. पुरोगामी महाराष्ट्रात असणाऱ्या अनेक परंपरेविरुद्ध बंड करणारे ते पहिले क्रांतिकारक होते. समाजातील जुन्या रूढी परंपरा नष्ट करण्यासाठी सत्यशोधक समाजाची स्थापना केली व समाजाच्या पुनर्बांधणीचे कार्य केले. अशा प्रकारे महात्मा फुले हे बहुजन समाजाच्या हितासाठी आयुष्यभर झगडणारे पहिले युगपुरुष खऱ्या अर्थाने महात्मा ठरले.

संदर्भ सूची :

1. भिडे, पाटील, थोरात "महाराष्ट्रातील समाजसुधारणेचा इतिहास" फडके प्रकाशन कोल्हापूर २००५ पान ७९.
2. किता ८०
3. फडके य. दि. "महात्मा फुले. समग्र, वाडमय, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, मुंबई" १९९१ पान १९५
4. जितेंद्र भामरे "आधुनिक महाराष्ट्राचा इतिहास (१८४८ ते १९६०) शेठ प्रकाशन मुंबई पान ३७
5. किता ३८
6. फडके य. दि. "महात्मा फुले : समग्र, वाडमय, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, मुंबई" १९६९ पान १८४
7. डॉ. अनिल कठोर "आधुनिक महाराष्ट्राचा इतिहास" विद्या बुक्स प्रकाशन - औरंगाबाद पान ९०
8. किता १०१
9. उमेश बगाडे "महात्मा ज्योतीराव फुले" गंधर्व वेद प्रकाशन पुणे २०१०, पान ७६
10. धनंजय कीर "महात्मा ज्योतीराव फुले" पॉप्युलर प्रकाशन मुंबई पान १६०